

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

Oppgave 1

Den norske høymiddelalderen regnes fra 1130-1350. Den innledes med Gørgelunjer og avsluttes med Svartedauden. Den første halvdel av høymiddelalderen er siste delen av rikssamlingen av landet som startes ved Harald Hårfagre. Skule Bårdssons fall i 1240 og danske kongens død året etter innleder det store Noregsveldet hvor Norge er på høyden av sin makt. I denne siste del av rikssamlingen og utviklingen av den norske høymiddelalderstaten er to institusjoner svært viktige. Dette er kongemakten og kirken. Gjennom konflikt og samarbeid styrker de staten gjennom høymiddelalderen. Kirken ønsker å være mest mulig selvstendig, mens kongemakten ønsker mest mulig makt over kirken, samtidig som den er avhengig av den.

I besvarelsen skal jeg redegjøre for funksjoner, maktgrunnlag og styringsverk til høymiddelalderstaten. I den første delen tar jeg for meg viktige politiske hendelser fram til Noregsveldet på 1200-tallet. Deretter kommer jeg inn på maktgrunnlag og kongens styringsverk sentralt og lokalt. Videre kommer jeg nærmere inn på kirken hvor prester, abbeder og biskoper har viktige for kristendommens utbredelse, men også statens utvikling.

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Det er vanlig å hevde at tidlig middelalder avsluttes med samkongedømmet fra 1045-46 til 1130. I 1130 dør Sigurd Jorsaløre og kongsmakten deles mellom to konger. Disse styrer i 4 år før det lytter ut kongerlig. Det hadde oppstått ressurskrise for kongsmakten, Maktgrunnlaget var i stor grad bygget på patron/klient forhold som er ustabile og ressurskrevende. Patron/klient forhold kan sies å være vertikale allianser hvor folk med ulik status og rikdom utveksler tjenester og gaver. Denne gave-gjengave politikken er som sagt svært ressurskrevende. Kongsmakten kan for det første ikke presse sine undersåtter for hardt, fordi hun er avhengig av støtte. I tillegg må man også ha noe å gi for å øke sin makt.

Lendemeennene som opprinnelig var kongens overlandsmenn slo seg sammen for å støtte en konge. Sammen med årsmannen var lendemannen kongens viktigste menn i det lokale styringsverket. Årsmannen var opprinnelig kongens godsforvalter. Hun fikk etterhvert flere oppgaver. Blant annet; oppbevarer (innbreiing av landsskyld, avgifter, skatter), politisk og politimakt, også innkalling til lagting. Lendemannen var som sagt kongens overlandsmann. Hun var ofte av høy ætt og var ~~forsett~~ gjennom veitslegården tilknyttet kongens jordegods. Lendemann kunne lett havne i konflikt mellom lokal makt og lojalitet til kongen. Flere kunne falle for fristelsen å sikre seg mer lokal makt (gjennom korrupsjon) enn å være lojal mot kongen. Lendemannen kan føle seg trekk da hun blir innsett gjennom seremonier til veitslegården.

Denne kolonne er forbeholdt sensor.

Det blir etterhvert lendeunionen Erling Skakke som vinner større makt utover 1100-tallet. Han allierer seg med biskop Oystein Erlandsen. Sammen støtter de kongemannet Magnus Erlingssøn. Erling Skakke er Magnus sin fosterfar. Magnus er dermed ikke elite barn som kirken i utgangspunktet kjempet for. Kirken støtter imidlertid Magnus fordi han er for primogenitur (eldste elitefødte sønn skal arve tronen). Selv er Magnus én ung kår når han blir valgt til konge i 1162. Det er Erling som er hans formyndere.

På 1170-tallet kommer Sverre-ætta til Norge fra Færøene. Ledet av presten Sverre Sigurdsson vinner birkebeinerne viktige slag mot Erling, Magnus og kirken. I historien blir ofte Sverres kamp mot Erling, Magnus og kirken karakterisert som en Davids kamp mot Goliat. Birkebeinerne er dyktige, profesjonelle krigere, ledet av en god konge. Sverre vinner ett avgjørende slag i Fimreite i Sogn i 1184. Magnus dør sammen med 2000 av sine soldater. Mange av det gamle aristokratiet dør da ut i Norge. Det nye aristokratiet ved Sverre Sigurdsson er i større grad et fjernt aristokrati som i større grad er avhengig av kongsmakten for å beholde sine posisjoner.

Sverre holder makten i ett år før opprøret bryter ut. Sverre kjemper mot flere opprørere. De største er Bøglene som er støttet av kirken og domstolene. Disse hadde kong Inge som sitt kongemannet (autokratisk sønn av Magnus Erlingssøn). For kirken var Sverre én trussel.

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Sverre ønsket at aristokratiet og lokale stormenn
 skulle beholde patronatsretten for prester slik kongen
 hadde for biskoper. Dette gikk imot kirkeens ønske
 om større uavhengighet. I Europa var kirken
 på høyden av sin makt på 1200-tallet. Pave
 Innocent III regnes som én av de mektigste paver.
 Han regnet seg som Jesus' vikar på jord. Sverre
 forstod at han ikke kunne holde konflikten med
 kirken gående om han ville beholde makten.
 Han rådet sin sønn til å alliere seg med
 kirken. Sverre dør i 1202. Hans sønn Håkon
 allierer seg med kirken, og dermed var alliansen
 mellom bælterne, kirken og danskene sprengt. Håkon
 dør imidlertid allerede i 1204. Dette innleder
 nye borgerkriger, ~~mellom de som støtter kongen~~
~~og~~
 Det blir Sverre-etta og kirkebeivnerne som etterhvert
 vinner makten. I 1217 blir Sverres sønnesønn
 Håkon Håkonsson norsk konge. Hans formyndere er
 Skule Bårdsson. Håkonsson er som Erlingsson også
 velte barn. Han blir imidlertid goddatt som konge i
 1223. I 1227 slår han selv ned de siste opprørene
 Hans formyndere, Bårdsson, skulle selv gjøre opprør i
 1239. Dette ble unøst av Håkonsson i 1240. I 1241
 dør danskkekongen, og dermed er Norge ute av Danmarks
 krig for en stund. Dette innleder stabilitet og ro
 både innenriks og utenriks. I perioden videre er
 Norge på høyden av sin makt gjennom Noregsveldet.
 Håkonsson sikrer makten på Vesterhavsøyene; Island,
 Grønland, Føroyane, Sketland, Orkenøyene, Man. ~~Den~~
~~nye~~ Den nye utenrikspolitikken dreier seg gradvis
 mer om avtaler og traktater enn det gjorde tidligere.

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Håkonsson sikrer også en sterkere allianse med kirken ved å bli solgt av paven's utsending i 1247. Men det var først ~~me~~ ved hans sønn, Magnus Håkonsson, kjent som Magnus Lagabøte, at Norge skulle få en samlet landslov (1274). Et viktig maktgjennomslag for kongen var nettopp møtet som lovgiver og dommer.

Tinget har lang tradisjon i Norge. ~~At~~ Allerede fra tidlig vikingetid regner man med at det fantes regionale ting som løste konflikter og satte lover. Man hadde tidligere også byggingting. Bondene hadde plikter til å møte på tinget. Etterhvert ble dette redusert til å gjelde representanter for bondene. Dette gjorde kostnadene for bondene (transport, borte fra arb.) mindre og kongsmakten fikk større kontroll over tingene. De første store regionale ting var Frostating i Trondheim og Gulathing i Bergen. Senere kom Eidsivating i Oslo og Borgarting. ~~Frø tidlig middelalder til~~

Frø tidlig middelalder til høy middelalder ser man en maktkonsentrasjon fra byggingting til allting, til riksmøte, for så til riksråd. Riksmøte var ikke en fast institusjon, men spredte riksmøte forekom fra 1100-tallet. Erkebispesete i Midavos (1152-53) er et eksempel på dette. På 1200-tallet blir imidlertid riksmøte til riksråd. På 1260-tallet holder kongen riksråd uten å holde inn de geistlige. Riksrådet blir til ^{riksmøte} for å redusere kirken's innflytelse. Senere kommer imidlertid kirken's menn inn i riksrådet (fra 1270-80-tallet) igjen.

Foruten å være øverste domstol og lovgiver var kongsmakten største jordeier sammen med kirken. Man regner at

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Nettet av sysler ble gradvis bygd ut i Norge på 1200-tallet. Sysselmannen skulle være kongens representant på stedet som hans omlandsmann. Han hadde oppgaver innen ~~Hans første oppgave var å~~ Han hadde oppgaver innen oppbevaring (innsamling av landskyld, skatter, avgifter, bøter), han skulle også kalle inn lagmenn. Lagmenn var lovlyndige menn som kongen klyttet til seg. De var ~~erstattet~~ dermed også endel av kongens styringsverk lokalt. Bondeleiermannen var først og fremst påtalemyndighet, ^{passer på ro og orden - penging.} Kongen hadde også skattemestere som holdt til i byene. Mye av kongens inntekter kom som naturalia. Kongen ble dermed også en stor handelsmann med varer som man selv ikke brukte. Mye av dette samlet seg i byene hvor skattemesterne hadde oppgaver klyttet til dette.

Et annet viktig maktgrunnlag for kongen ble etterhvert bruken av skrift. I denne sammenheng var de geistlige viktigste. Forholdet mellom kongsmakten og kirken er både preget av motsetningsforhold og samarbeid. Motsetningsforhold for å øke maktten på bekostning av kirken, men også samarbeid for å styrke en sterk statsmakt.

Kristendommen hadde allerede fra tidlig middelalder gjort seg gjeldene i Norge. Man antar at det var kontakten med England og kontinentet gjennom vikingskibler som åpnet landet for kristne impulser. Overgangen skjedde gradvis og blandede seg med hedenske forestillinger. Kongsmakten var den viktigste pådriveren for kristendommen. Dette fordi det styrket kongsideologien, hvor kongen var Guds representant på jord. I begynnelsen

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

ved utbredelsen av den nye troen var det viktigste
 å døpe høvdingar slik at ~~troen~~ fikk troen fikk
 større autoritet og troverdighet lokalt. Dette skjedde
 ofte ikke helt frivillig, for å si det mildt. På 1100-
 tallet ble det lygget ^{av Bysset av Østmann, kongen et. lygget sammen} mange kirker i landet for å
 utbre troen videre. De første biskopene kom i
 hovedsak fra England, det samme gjorde prestene. Fra
 1130 kom det imidlertid flere prester fra Norge.
 Prestene gikk i lære hos ~~biskopene~~ en eldre prest
 i en hovedkirke. I den første tiden ble ~~den~~ det
 nok ikke stilt så store krav til presten. Han hadde
 høy sosial status og høy lønn. Det var først og fremst
 vigsel som skilte presten fra lekemannen. Det var
 biskopen som foretok vigselen. Biskopen måtte godkjenne
 prestens dyktighet til oppgaven og moral. Prestens oppgave
 var å forlygne ~~ordet~~ troen gjennom gudstjeneste,
 passe på at folk holdt helligdagen og faste, samt
 passe på at barn var døpt. Etterhvert ble det stilt
 større krav til presten som støtte skulle skulle
 ham fra resten av samfunnet. Fra tiden kom det
 forhind mot ekteskap på 1200-tallet. Allerede fra
 1000-tallet hadde ~~man~~ reformberegelsen i det kirnelige
 Europa kjempet for dette. Presten skulle først og
 fremst holde seg til det åndelige, familielivet tok
 for mye tid. Det viste seg vanskelig å gjennomføre.
 Mange prester holdt ~~shiller~~ (kun sammelignes m/samboerskap)

Biskopene var opprinnelig med i kongens bøndjæste
 hird. Etterhvert kom imidlertid stiftbiskopene da
 man opprettet bispedømmer i Nidaros, Bergen og Oslo.
 Senere (på 1100-t) også i Hamar og Stavanger. Biskopen
 skulle forlygne og undervise for ~~folket~~ folket og presten.

Denne kolonne er forbeholdt sensor.

Han kunne gi presten bot om han ikke gjorde jobben sin. Han hadde ~~også~~ domsmakt for saker innen kirken. Han skulle også foreta bispevisitasjoner. Man hadde også erkebispedømmer som hadde samme makt over bispedømmene som bispene hadde over sognene.

Gjennom 1100-tallet skjer en tilspissing mellom kongsmakten og kirke makten. ~~1157-52~~ 1157-52 skjer en viktig politisk hendelse. Erkebispedømme i Nidaros blir opprettet. Ved dette får kirken større selvstendighet. Kirken får kontroll over sitt jordegods, det får tilsetningsrett til alle kirnelige embeter (utenom tilsetning av prester som fortsatt skjer av stormenn og aristokrati lokalt) og domsrett i egne saker. Som jeg nevnte tidligere var primogenitur en viktig sak for kirken på ~~denne~~ denne tiden. Dette vinner fram på 1160-tallet i samarbeid med kendingen Erling Skakke og hans fosterbarn Magnus Erlingsson som støtter dette.

For å styrke kristendommens troverdighet var det viktig å heve prestens sosiale status. Etter opprettelsen av erkebispedømme i Nidaros ble det opprettet steder hvor prester skulle ~~utdannelse~~ utdannes. Dette hadde ~~liten~~ ~~uten~~ umiddelbar liten utbredelse i starten. Opplæringen skjedde først og fremst hos prest en eldre prest. ~~Det var for~~

Det var først og fremst den lokale presten og tilhørigheten til sognelirken ~~og~~ som sikret kirken den lokale makten. Presten var viktig fordi han fulgte folk fra cruce til grav. Kirken ~~har~~ hadde ofte større lokal makt enn

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

kongen. Inndelingen i sogn var også viktig i denne sammenheng. Sogninndelingen ble ferdig på slutten av 1200-tallet. Som jeg nevnte tidligere hadde også kirken domsmakt. I hovedsak gjaldt dette i klerkennet (lølge på prest). I likhet med kongens lagmann hadde de en official som var lovlugner.

I kongens rådsråd var det også abbeder. Dette var ledere i klostre. De første klostrene kom til Norge på 1100-tallet. Dette var benediktinerklostre. Klostrene lå ofte i tilknytning til bispedømme, like utenfor byene. Senere kom det dominikanere og cisterciensere. På 1300-tallet var det omtrent 30 klostre i Norge. Mange av dem ble sentre for lærdom og kunst.

Gjennom hele høy middelalderen ~~ble~~ ~~det~~ skjer det en betydelig befolkningsvekst som antakelig når sitt høyestepunkt på begynnelsen av 1300-tallet med over 400 000 innb. Første halvdel av 1300-tallet preges dermed av press på ressurser hvor befolkningsveksten antakelig satte før svartedauken rammer landet i 1349.

Denne kolonne er
 forbeholdt sensor.

Den norske høymiddelalder stoten preges av to sterke institusjoner som både kjemper og samarbeider om makt. I første halvdel av høymiddelalderen sikrer Sverre-ætta kongsmakten. Perioden preges av borgerkriger før Håkon Håkonsson endelig konsoliderer makten i 1240. Foruten det militære maktgrunnlaget er domsmakten, jordeiendomsmakten og skrift viktig for kongen. Domsmakten til kongen velser utover 1200-tallet. Kongen fremtrer i større grad også som lovgiver. Høydepekt. for dette skjer ved Magnus Lagabøtes landslov i 1274. Kongen er også ~~viktig~~ en stor jordeier. De største inntektene kommer i kraft av dette. Skrift er også viktig for kongen. Dette gjør at han ikke nødvendigvis trenger være tilstede for å styre. Han kan sende brev.

Styringsverket til kongen består først og fremst av hirden og kopellorganisasjonen. Hirden kan være både bondfäst og ikke bondfäst. Det lokale styringsverket (ikke bondfäst) er først og fremst sisselmann og bondeleiersmann. De har erstattet den tidligere kendermannen og drømmannen. Man har også lagmenn og slottmestere.

Geistligheten ~~har~~ og kirken har vært viktig for kongen ~~støtte~~ ideologisk, men også praktisk gjennom skrift. De geistlige kan skrive. Derfor tvingt klytter kongen til seg geistlige gjennom hirden. Men kirken er også en sterk ~~selvstend~~ institusjon som ønsker selvstendighet. Ved opprettelsen av erkebispesete i Midvros på midten av 1100-t for kirken større kontroll over sitt jordegods. De får også større domsmakt i interne saker, og større tilsetningsrett i kirkelege embeder.

Kurskode/Fag : H1-110
Kandidatnr. : 8207
Dato : 4/12-07
Ark nr. : 12 av 12

Denne kolonne er
forbeholdt sensor.

Styringsverket til kirken preges av biskoper, prester og øbbeder. Kirken hadde ofte større tilslutning lokalt enn kongen lærte skaffe. Presten fulgte folk fra "usse til grav." På 1100-t ble det bygget mange kirker i landet og sogne-nettet ble ferdig på 1200-tallet. Man hadde også en official i det kirkelige styringsverket som kan særlig sammenlignes med kongens lagmann.